

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Студент повинен:

знати:

- основні законодавчі документи про мову;
- дефініції базових термінів: мова, літературна мова, мовна норма, стиль, офіційно-діловий стиль, документ, реквізит та ін.;
- основні етапи становлення української літературної мови, зокрема особливості її розвитку на початку ХХ ст. ;
- особливості парадигматичних явищ (полісемії, антонімії, омонімії, синонімії) в тексті документа;
- спільне та відмінне між термінами, професіоналізмами та номенами;
- вимоги до етикету ділових паперів, національні особливості ділового етикету;

вміти:

- правильно вимовляти, писати, вживати ділову й термінологічну лексику за фахом;
- працювати зі словниками, граматики, довідниками, лазерними дисками, Інтернет-ресурсами, що сприятиме удосконаленню мовної культури майбутніх фахівців;
- перекладати та редагувати, уникаючи явища міжмовної інтерференції, тексти різних стилів;
- створювати публічні виступи на різні теми.

Не забувайте:

- треба точно документувати всі виписки з наукових праць.
- якщо Вам траплятимуться виразно різні, а то й протилежні погляди науковців на одну і ту саму проблему, занотуйте суть цих позицій і визначте свою, суголосну з однією з дискусійних або оригінальну.

Форми самостійної роботи студентів

- робота з відповідними підручниками, довідковою літературою для самостійного вивчення окремих тем, питань із розробкою конспекту;
- написання рефератів, доповідей та повідомлень;
- творчі завдання (проекти, огляди, твори (казки, есе, нариси, оповідання тощо);
- підготовка письмових відповідей на проблемні питання;
- виготовлення наочності.

1. Українська мова (за правознавчим спрямуванням) [Текст] : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Уклад. О. Лисенко, В. Пивоваров, О. Прудникова, О. Шумейко. – Харків : Право, 2012. – 228с.
2. Рускуліс Л. В. Українська мова (за професійним спрямуванням) [Текст] : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. В. Рускуліс, Т. А. Зайцева. – Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2012. – 256 с.
3. Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Т.В. Симоненко. – 2-ге вид., стер. – К. : Видавничий центр "Академія", 2012. – 272 с. – (Альма-матер).
4. Мацюк З. О. Українська мова професійного спілкування [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / З. О. Мацюк, Н. І. Станкевич. – 4-те вид. – К. : Каравела, 2012. – 352 с.
5. Рускуліс Л. В. Українська мова (за професійним спрямуванням) [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. В. Рускуліс, Т. А. Зайцева. – Миколаїв : Іліон, 2014. – 306 с.

6. Линчак І. М. Українська мова за професійним спрямуванням [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів напряму підготовки "Туризм" / І. М. Линчак, Г. В. Матвєєва. – Херсон : Олді-Плюс, 2014. – 330 с.

Матеріали для самостійної роботи

1. Функціональні стилі сучасної української літературної мови

Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожен, аби тільки було бажання. Це не є перевагою вчених-лінгвістів, письменників або вчителів-мовників, це не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини. Культурними в нас мусять бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично.

Слово "стиль" багатозначне, походить воно від латинського *stilus, stylus* - гостра паличка для письма, манера письма. Нині є понад 100 дефініцій стилю, що зумовлено специфікою аспекту розгляду цього поняття і різноманітністю ключових слів (спосіб, комунікація, підсистема, поведінка, стереотип тощо).

Мовний стиль - це усвідомлена суспільством підсистема в системі загальнонародної мови, закріплена за тими чи іншими ситуаціями спілкування, яка історично склалася й характеризується набором засобів вираження і певним принципом їхнього відбору.

Мовленнєвий і функціональний стиль розуміємо як сукупність прийомів відбору та сполучень мовленнєвих засобів, функціонально зумовлених змістом, метою та обставинами спілкування.

В українській літературній мові вирізняють такі **функціональні стилі**: художній, офіційно-діловий, публіцистичний, науковий, розмовний, конфесійний та епістолярний. Кожен зі стилів має свої характерні ознаки й реалізується у властивих йому жанрах.

Художній стиль - це мова художньої літератури, особливий спосіб мислення, створення мовної картини світу.

Основне призначення стилю - різнобічний вплив на думки і почуття людей за допомоги художніх образів.

Головними ознаками художнього стилю є емоційність, образність, експресивність. На лексичному рівні в ньому вживається все словникове багатство української мови: слова з найрізноманітнішим лексичним значенням, різні за походженням. Художньо-літературне мовлення багате на епітети, метафори, порівняння, повтори, перифрази, антитези, гіперболи та інші зображувальні засоби. З певною художньою метою можуть уживатися діалектна та професійна лексика, фразеологізми.

Художній стиль послуговується різними типами речень за будовою, метою висловлювання, за відношенням змісту речення до дійсності.

Художній стиль реалізується в таких жанрах: трагедія, комедія, драма, водевіль, роман, повість, оповідання, поема, вірш, байка, епіграма.

Взірець художнього стилю:

Втіхо моя, пісне українська! Мов дотик зачарованої історії, ти зміцнюєш свої сили, кріпиш почуття, викликаєш жадабу життя, що таке огидне і безталанне іншої доби! Велика, незрівнянна, певно, твоя сила, коли ти зачудувала Європу, перейшла нетрі Азії, прийнялася в Америці, а може, ще й по інших сторонах світу. Нехай що знають, те й галасують проти твого краю і народу питомого, твої найлютіші вороги не втечуть від казкових чарів твоєї мелодії, азабувши про всякі силовіцтва, самі пристають до хору шво/х співаків-виконавців. І лунаєш ти серед Європи на славу рідної країни (П. Грабовський).

Науковий стиль - функціональний різновид літературної мови, що обслуговує сферу і потреби науки.

Основне призначення стилю - повідомлення про результати наукових досліджень, систематизація знань.

Головними ознаками наукового стилю є широке використання науково-термінологічної лексики, слів з абстрактним значенням та іншомовного походження. Показовим є членування

тексту на розділи, підрозділи, параграфи, введення формул, таблиць, діаграм. Лексичні, текстові одиниці репрезентують точність, логічність, узагальненість, аргументацію висловлених положень.

Розрізняють власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний підстили наукового стилю.

Власне науковий репрезентується такими жанрами, як дисертація, монографія, наукова стаття, доповідь, дипломна, магістерська, курсова робота тощо.

Науково-популярному підстилю властива доступність викладу наукової інформації, розрахованої на нефахівців.

Науково-навчальний підстиль реалізується в підручниках, посібниках для учнів шкіл та студентів вищих навчальних закладів, слухачів мережі просвітницьких установ.

Науковий стиль реалізується в таких жанрах: дисертація, монографія, стаття, підручник, лекція, відгук, анотація, рецензія, виступи на наукових конференціях, дискусії, доповіді на наукові теми.

Взірець власне наукового стилю. *«Мовна конвергенція - тактичний вияв комунікативної стратегії урівноваження статусу співрозмовників як пристосування адресанта до адресата, що передбачає уподібнення мовлення одного до мовлення другого з метою досягнення комунікативної кооперації. Наприклад, спілкування з дитиною на підставі коду дитячого мовлення, перехід на сленг чи жаргон, спілкуючись з людиною, що використовує їх.*

У комунікативній лінгвістиці мовна конвергенція розглядається як стратегія перемикання кодів (анг. codeswitching), тобто перехід адресанта на мовленнєвий регістр адресата» (Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія).

Офіційно-діловий стиль - це мова ділових паперів, що використовуються в офіційному спілкуванні між державами, установами, приватною особою і установою і регулюють їх ділові взаємини.

Основне призначення стилю - регулювання офіційно-ділових стосунків.

Головні ознаки офіційно-ділового стилю: наявність реквізитів, що мають певну черговість, однозначність формулювань, точність, послідовність викладу фактів, гранична чіткість висловлювання, наявність усталених мовних зворотів, певна стандартизація початків і закінчень документів, широке вживання конструкцій (у зв'язку з, відповідно до, з метою, згідно з). Лексика стилю здебільшого нейтральна, вживається в прямому значенні. Залежно від того, яку саме галузь суспільного життя обслуговує офіційно-діловий стиль, він може містити суспільно-політичну, професійно-виробничу, науково-термінологічну лексику. Синтаксис стилю характеризується вживанням речень різної будови з прямим порядком слів; запроваджується поділ тексту на пункти, підпункти. Виокремлюють такі його функціональні підстили:

- законодавчий (закони, укази, постанови, статuti);
- дипломатичний (міжнародні угоди, конвенції, комюніке (повідомлення), звернення (ноти), протоколи, меморандуми, заяви, ультиматуми);
- адміністративно-канцелярський (накази, інструкції, розпорядження, заяви, характеристики, довідки, службові листи тощо).

Офіційно-діловий стиль реалізується в таких текстах: закон, кодекс, устав, наказ, оголошення, доручення, розписка, протокол, акт, інструкція, лист, список, перелік, накладна тощо, а також виступи на зборах, наради, прес-конференції, бесіди з діловими партнерами.

Взірець офіційно-ділового стилю. Конституція України. Стаття № 24

Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість

поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, зокрема надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Публіцистичний стиль - це функціональний різновид літературної мови, яким послуговуються в засобах масової інформації (газетах, часописах, пропагандистських виданнях).

Основне призначення стилю - обговорення, відстоювання і пропаганда важливих суспільно-політичних ідей, формування відповідної громадської думки, сприяння суспільному розвитку.

Головні ознаки публіцистичного стилю: популярний, чіткий виклад, орієнтований на швидке сприймання повідомлень, на стислість і зрозумілість інформації, використання суспільно-політичної лексики: державність, громадянин, поступ, єдність, національна ідея, актуальність тощо. Типовими є емоційно забарвлені слова, риторичні запитання, повтори, фразеологічні одиниці, що зумовлюють емоційний вплив слова. Тон мовлення пристрасний, оцінний.

Публіцистичний стиль реалізується в таких жанрах: виступ, нарис, публіцистична стаття, памфлет, фейлетон, дискусія, репортаж.

Взірець публіцистичного стилю.

Третє тисячоліття

Поколінню, що переступає рубіж третього тисячоліття, випала щаслива нагода, хай уможлядно, але все ж відчути себе причетним до таких грандіозних історичних перетворень, як зміна епох.

Звісно, наївно і безпідставно чекати від віку, що настає, якихось несподіваних механічних нововведень, покликаних до невпізнанності змінити життя, чи тішити себе надією на раптовий наплив незбагнених добрих див. Мова про інше: волею долі, свідомо чи несвідомо, нам дано відчути саму атмосферу цього незвичного часу. Реальність складається таким чином, що мимохіть заповнює свідомість уявленнями масштабними - від прадавнини до неозорого майбутнього... (Ігор Шаров)

Конфесійний стиль - стильовий різновид української мови, що обслуговує релігійні потреби суспільства.

Основне призначення стилю - вплив на душевні переживання людини.

Головні ознаки стилю: вживання слів для найменування бога та явищ потойбічного світу (Божий Син, Святки Дух, Спаситель, Царство Боже, рай, вічне життя, сатана тощо), стосунків людини до Бога (молитися, воскресіння, заповіді, покаєння, грішні, праведні), мова багата на епітети, порівняння, метафори, слова з переносним значенням. Для підкреслення урочистості використовуються речення із зворотним порядком слів, поширені повтори слів.

Конфесійний стиль репрезентується в таких жанрах: Біблія, житія, апокрифи, проповіді, послання, молитви, тлумачення Святого Письма.

Взірець конфесійного стилю.

Молитва Гєсподня

Отче наш, що еси на небесах,

нехай святиться ім'я Твоє;

нехай прийде Царство Твоє;

нехай буде воля Твоя,

як на небі, так і на землі.

Хліб наш насущний дай нам сьогодні;

і прости нам провини наші,

як і ми прощаємо винуватцям нашим;

і не введи нас у спокусу,

але визволи нас від лукавого.

Бо Твоє Царство, і сила,

і слава, Отця, і Сина,

і Святого Духа, нині, і

повсякчас, і на віки віків.

Аміль.

Розмовний стиль обслуговує офіційне й неофіційне спілкування людей, їх побутові потреби.

Основне призначення стилю - обмін інформацією, думками, враженнями, прохання чи на подання допомоги, виховний вплив.

Головні ознаки розмовного стилю: широке використання побутової лексики, фразеологізмів, емоційно забарвлених і просторічних слів, звертань, вставних слів і словосполучень, неповних речень. Для розмовно-побутового мовлення характерне порушення літературних норм: уживання русизмів, вульгаризмів, жаргонізмів, неправильна вимова слів.

Розмовний стиль має істотно виявлений різновид - розмовно-професійний, тобто мова, якою спілкуються не в побуті, а у виробничій, освітній та інших сферах.

Взірець розмовного стилю:

Професор запитує у студента:

- Чому ви так хвилюєтеся? Боїтеся моїх запитань?

- Та ні, професоре, я боюся своїх відповідей.

Епістолярний стиль - це стиль приватного листування.

Основне призначення стилю - поінформувати адресата про щось, викликати в нього певні почуття, які б відповідали емоційній настроєності автора.

Головні ознаки епістолярного стилю: широке використання форм ввічливості - звертань у формі кличного відмінка, наявність початкової, прикінцевої та прощальної фраз, стереотипних словесних формул висловлення побажання, вітання, співчуття; невимовленість у доборі лексичних одиниць.

До епістолярного стилю зараховують не тільки листи видатних письменників, громадських і культурних діячів, учених, а й щоденники, записки, мемуари.

Взірець епістолярного стилю:

До Василя Стефаника 28 жовтня 1902 р.

Високоповажний добродію!

Ніяк не можу погодитися з думкою, що у збірнику на честь Куліша не буде Вашої хоч би й маленької новелки! Терпеливо чекав я два місяці обіцяного оповідання, та вже й третій місяць минув, а від Вас як немає нічого, так немає. І ось пишу знову. Прошу й благаю: дозвольте нам бачити Вас дорогим гостем у нашому альманахові...

Не мені бажав би я познайомитися з Вами особисто та побесідувати про спільні й дорогі нам справи.

З високим поважанням Ваш щирий М. Коцюбинський.

Систему функціональних стилів, їхні стильові домінанти, сукупність мовних засобів, властивих кожному зі стилів, а також масиви текстів, об'єднаних жанром, досліджує функціональна стилістика.

2. Офіційно-діловий стиль сучасної української літературної мови та його суттєві риси.

Офіційно-діловий стиль – це мова ділових паперів: розпоряджень, законів, актів, програм, постанов, резолюцій, протоколів та ін.

Офіційно-діловий стиль — це сукупність мовних засобів, призначених для регулювання ділових стосунків, спілкування на державно-політичному, громадському, економічному рівні, у законодавстві, сфері управління адміністративно-господарською діяльністю (офіційно-ділова мовна сфера).

Один з найдавніших стилів. Його ознаки знаходимо в документах XI-XII ст, українсько-молдавських грамотах, українських літописах.

Головні ознаки офіційно-ділового мовного стилю

1. Ґрунтується на логічній основі. Найважливішим у ньому є послідовність і точність викладу актів, документальність, об'єктивність оцінок, гранична чіткість, емоційно-експресивна нейтральність вислову.

2. Відзначається суворими вимогами до лексики й фразеології (широке використання професійної термінології, канцеляризмів, аббревіатур, відсутність діалектизмів, жаргонізмів, просторічних виразів, слів із суфіксами суб'єктивної оцінки тощо).

3. Характеризується як зростаючою стандартизацією мови (вживання усталених словесних формул, значна частота повтору слів, зворотів, конструкцій), так і своєрідністю синтаксису (прямий порядок слів: підмет — перед присудком і якомога ближче до початку речення; означення — перед означуваним; додаток — після керуючого слова; обставинні слова — якомога ближче до пояснюваного; вставні слова вживаються на початку речення тощо).

4. Високий ступінь одноманітності, стандарту форми, сувора регламентація розміщення та будови тексту.

Сфера вживання ділового стилю зумовлює його жанрову розгалуженість. Обслуговуючи потреби суспільства в державному, громадському, економічному й політичному житті, тексти офіційно-ділового стилю мають виразні відмінності й у межах того самого жанру.

Підстилі офіційно-ділового мовного стилю.

В офіційно-діловому мовному стилі виділяють такі **підстилі**:

1. Законодавчий — використовується в законотворчій сфері у вигляді Конституції, законів, указів, статутів, постанов тощо.

2. Дипломатичний — використовується в сфері між державних офіційно-ділових стосунків у вигляді договорів, конвенцій, протоколів, заяв тощо.

3. Юридичний — використовується в юриспруденції у вигляді актів, позовних заяв, протоколів, постанов, запитів, повідомлень тощо.

4. Адміністративно-канцелярський — використовується в професійно-виробничій сфері, правових взаєминах і діловодстві у вигляді офіційної кореспонденції, договорів, контрактів, заяв, автобіографій, доручень тощо.

Як і сам офіційно-діловий мовний стиль, його підстилі мають власну сферу застосування, межі якої визначаються метою й умовами ділового спілкування. Вони виступають засобом функціонування взаємозв'язаних між собою систем документації — цілісних утворень із певними специфічними рисами (система управлінських, адміністративних документів та спеціалізовані (галузеві) документаційні системи (банківська, юридична тощо)).

Отже, тексти офіційно-ділового стилю вимагають документації тверджень, точності формулювань, не припускають двозначності тлумачення змісту.

Синтаксис офіційно-ділового стилю мови характеризується такими особливостями:

- вимога дотримання прямого порядку слів;
- переважне використання розповідних речень, питальні та окличні речення зустрічаються досить рідко;
- активне вживання безособових речень (*звертаємо Вашу увагу...*);
- активне вживання пасивних конструкцій (*комісією встановлено...*);
- використання речень з однорідними членами;
- переважне вживання складнопідрядних речень;
- переважне вживання інфінітивних конструкцій;
- вживання дієприкметникових та дієприслівникових зворотів;
- переважне вживання непрямої мови.

Лише в офіційно-діловому стилі допустимі мовні **кліше**, стереотипні конструкції, як-от: з метою; у зв'язку з тим, що (через те, що); з огляду на те, що; зважаючи на те, що; зважаючи на викладене вище; відповідно до; в порядку...; згідно з; по лінії; оскільки... то; або **усталені словосполучення**: прошу дозволити; взяти до уваги; довести до відома; взяти за основу; взяти зобов'язання; таким чином; ми, що нижче підписались тощо.

Офіційно-діловий стиль визначають такі особливості:

1. Точність, послідовність і лаконічність викладу фактів, гранична чіткість у висловленні. Діловий стиль позбавлений образності, емоційності та індивідуальних авторських рис.

2. Лексика здебільшого нейтральна, вживається в прямому значенні. Залежно від того, яку саме галузь суспільного життя обслуговує офіційно діловий стиль, він може містити суспільно-політичну, суспільно-виробничу, юридичну, наукову лексику тощо. \

3. Наявність реквізитів, які мають певну черговість. У різних видах ділових паперів склад реквізитів неоднаковий, він залежить від змісту документа, його призначення, способу обробки. Закріплення за реквізитами постійного місця робить документи зручними для зорового сприйняття, спрощує їх опрацювання.

4. Логічність і аргументованість викладу. Ця риса ділової мови передбачає відображення правильного стану речей, послідовність та об'єктивність фактів і оцінок, нейтральність тону.

5. Відсутність індивідуальних рис стилю. На відміну від інших сфер діяльності учасники ділового спілкування здебільшого виступають у ролі представників певних організацій, закладів і виражають їхні інтереси - тобто є носіями певних функцій. У зв'язку з цим прояви індивідуальності в діловій мові вважаються відступами від норми, нетиповими для стилю взагалі.

6. Наявність мовних зворотів, певна стандартизація початків і закінчень документів. Це так звані кліше - усталені словесні формули, закріплені за певною ситуацією і сприймаються як звичайний, обов'язковий компонент. Наявність стандартних висловів полегшує, скорочує процес укладання текстів, приводить до однотипності засобів в однакових ситуаціях.

Взірець офіційно-ділового стилю.

Конституція України. Стаття № 24

Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, зокрема надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

3. Роль і значення мови в суспільному житті.

Мова - це скарбниця духовних надбань нації, досвіду співжиття, праці і творчості попередніх поколінь. У її глибинах - філософський роздум, витончений естетичний смак, поетичність, сила надзвичайної чутливості до найтонших переливів людських почуттів і явищ природи. Разом із тим мова - це і своєрідний звичаїв і традицій, запорука інтелектуального зростання, розвою та поступу народу в загальносвітовому житті. Вона характеризується єдністю, взаємозв'язком та взаємозалежністю всіх його складових. Належачи до так званих вторинних систем, мова існує не сама по собі, а в людському суспільстві, похідним від якого є. Існує вона у вигляді різноманітних актів мовлення, що повторюються усно та фіксуються письмово.

Саме в системі національної мови закодовано інтелект тієї чи іншої нації. Мова є основною формою національної культури й насамперед першоосновною літератури.

Літературна мова - варіант загальнонародної мови; загальнонаціональна мова, оброблена майстрами (письменниками, науковцями, митцями, учителями та ін.), відзначається наявністю орфоепічної та граматичної норми й обслуговує багатоманітні культурні потреби народу. Літературна мова є мовою художньої літератури, освіти, державних установ, засобів масової інформації, кіно тощо. Літературна мова протиставляється діалектам, просторіччю, жаргонам. Вона має дві форми - усну і писемну, низку функціональних стилів.

Формування людини як особистості з високим інтелектуальним рівнем, як яскравої творчості індивідуальності неможливе без досконалого володіння мовою. За словами німецького

філософа Л. Феєрбаха, "...що б людина не називала і не виражала, завжди вона розкриває свою особисту сутність; тому мова є критерієм того, на якому рівні знаходиться людська культура". Цю тезу доповнює відомий український мовознавець О. Потебля: "Мовна індивідуальність вирізняє людину як особистість, і що яскравіша ця особистість, то повніше вона відображає мовні якості суспільства".

4. Норми літературної мови.

Мовна норма — сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються у процесі спілкування. Головні ознаки мовної норми — *унормованість*, обов'язкова правильність, точність, логічність, чистота і ясність, доступність і доцільність.

Упродовж віків випрацьовувалися певні нормативні правила та засади, які стали визначальними й обов'язковими для сучасних носіїв літературної мови. Як зазначав ще 1936 р. видатний діяч українського відродження проф. І. Огієнко, «для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис».

Мова — засіб спілкування. *Це система членоподільних звукових знаків і правил їх комбінування, що історично склалася на задоволення потреб спілкування і вираження всієї сукупності знань та уявлень людей про оточуючу дійсність.* Головною категорією культури мови є мовна норма. **Норма літературної мови** — сукупність загальноприйнятих правил, якими користуються мовці в усному й писемному мовленні.

Норма диктується й випрацьовується вихованням і освітою: родиною, оточенням, дошкільними й шкільними закладами, середньою спеціальною та вищою школами, літературою, театром, кіно-, радіо- й телевізійними передачами — усіма засобами масової інформації, а тепер ще й Інтернетом. Норма не є незмінною константою. Суспільство, час і простір, у якому функціонує мова, змінюються і зазвичай змінюють ті чи інші мовні норми.

Головною ознакою літературної мови є унормованість, для якої обов'язкова правильність, точність, логічність, чистота та ясність, приступність і доцільність висловлювання. Будь-яке мовне явище може виступати мовною нормою. Зразком унормованості може бути звук і сполучення звуків, морфема, значення слова та його форма, словосполучка й будь-яке речення. Оскільки мовна норма — категорія історична, вона, як уже зазначалося, змінюється разом із розвитком і зміною суспільства. На ґрунті старої норми утворюється нова, але стара до певної міри ще продовжує існувати. Таким чином з усталених нових правил нагромаджуються винятки.

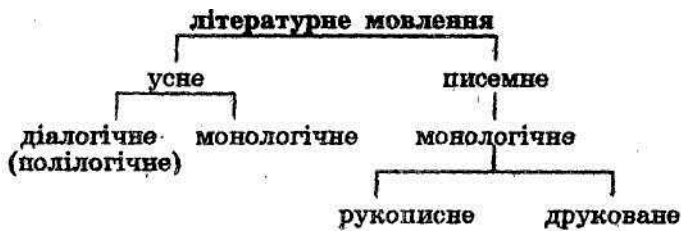
Як би ми не розглядали питання культури мови — у прикладному, навчально-педагогічному, виховному аспекті чи у зв'язках з мисленням і психологічними чинниками, — усі вони неминуче пов'язані з поняттям норми... Мовній нормі притаманний двоїстий характер: з одного боку — мовна норма є, природно, явищем мови, а з другого — норма виразно виступає і як явище суспільне. Суспільний характер норми виявляється сильніше, ніж суспільний характер мови взагалі. Адже норма нерозривно пов'язана саме із суспільно-комунікативною функцією мови. Сукупність загальноприйнятих, -усталених правил, якими керуються мовці в усному та писемному мовленні, складає норми літературної мови, які є обов'язковими для всіх її носіїв.

Розрізняють такі структурно-мовні типи норм:

1. орфоепічні норми (вимова); наприклад: [молод'ба]
2. акцентуаційні норми (визначають правильний словесний наголос); наприклад: виходити - ви ходити
3. лексичні норми (розрізнення значень і семантичних відтінків, закономірності лексичної сполучуваності);
4. словотвірні норми (регулюють вибір морфем, їх розташування і сполучення у складі слова);
5. морфологічні норми (регулюють вибір варіантів морфологічної форми слова і варіантів її поєднання з іншими словами);

6. синтаксичні норми (регулюють вибір варіантів побудови словосполучень і речень);
7. стилістичні норми (доцільність використання мовно-виражальних засобів у конкретному лексичному оточенні, відповідній ситуації спілкування);
8. орфографічні норми (написання слів);
9. пунктуаційні норми (вживання розділових знаків).

Формами реалізації мови як засобу спілкування є *усне і писемне мовлення*. **Писемне мовлення** – мовлення зафіксоване на папері. Воно є вторинною формою існування мови. Первинною формою існування мови є **усне мовлення** – така форма реалізації мови, яка вимовляється, виражається за допомогою звуків, є процесом говоріння.

✓ Літературне мовлення

Усне	Писемне
1. Первинне	1. Вторинне
2. Діалогічне (полілогічне) і монологічне	2. Монологічне
3. Розраховане на певних слухачів, що виступають співрозмовниками	3. Графічно оформлене
4. Непідготовлене враздзлегідь	4. Пов'язане з попереднім обдумуванням
5. Живе спілкування	5. Старанний відбір фактів та їх мовне оформлення
6. Інтонація, міміка, жести	6. Відбір мовних засобів, чітке підпорядкування стилю і типу мовлення
7. Імпровізоване мовлення	7. Повний і ґрунтовний виклад думок
8. Чітко індивідуалізоване мовлення	8. Поглиблена робота над словом і текстом
9. Емоційне й експресивне мовлення	9. Редагування думки і форми її вираження
10. Повтори, зіставлення, різні тропи, фразеологізми	10. Самоціль написавого

5. Науковий стиль: мовні засоби і сфера вживання.

Становлення і розвиток наукового стилю української мови. Виникнення і формування наукового стилю як функціонального різновиду загальнолітературної мови багато науковців (І. Білодід, Р. Будагов, В. Виноградов, А. Коваль, В. Русанівський, І. Чередниченко та ін.) вважають зумовленим історичним ходом розвитку процесу пізнання, станом самої науки, еволюцією різних галузей наукових знань, розвитком наукового мислення, різноманітних сфер діяльності людини. Із розвитком науки й техніки, розширенням сфери наукової діяльності, з появою необхідності регулярного спілкування в науковій галузі виникає потреба у використанні певних засобів літературної мови, створенні особливих мовних організацій, які в сукупності відповідали б вимогам комунікації саме у сфері науки. Наука, накопичуючи факти, експериментуючи, аналізуючи й узагальнюючи, фіксує свої результати в окремих поняттях і в

системі понять, оскільки змістом наукових повідомлень є опис фактів, предметів і явищ дійсності, їх вивчення, пояснення, формулювання закономірностей і законів.

Періодом найбільш активного розвитку наукового стилю нової української мови можна вважати 20-ті – початок 30-х років XX століття. Унормування української наукової термінології на наукових засадах було розпочато в Інституті української наукової мови (ІУНМ) Академії наук, робота якого ґрунтувалася на досягненнях українських лінгвістів, письменників, учених, що об'єднувалися у Науковому товаристві ім. Т. Шевченка. ІУНМ як науково-дослідна установа мав надзвичайне завдання – якнайшвидше розробити наукову мову й термінологію для нагальних потреб молодшої української науки, задовольнити термінологічні потреби процесу українського відродження всіх ділянок громадсько-політичного життя. Одночасно з практичною термінологічною роботою науковці ІУНМ розпочали працювати над теоретичним осмисленням принципів побудови термінологічних систем. Це сприяло піднесенню самої науки, розширенню сфери функціонування української мови і доведенню її універсальності. 20-ті – початок 30-х років характеризувалися значною активністю наукових досліджень: зросла кількість наукових праць у галузі техніки, математики, механіки, машинобудування та ін.; проходили активні дискусії щодо орфографічного, граматичного й лексичного унормування наукової мови; працівники мовознавчих установ виконували велику роботу зі збирання й опрацювання наукової лексики української мови.

Вивчення наукового стилю проводиться з урахуванням того факту, що наукова література містить у собі кілька різновидів наукових текстів: науково-технічні, науково-ділові, науково-гуманітарні тощо.

2. Особливості наукового стилю. Науковий стиль належить до книжних стилів літературної мови. Йому властива попередня підготовленість висловлювання, ґрунтовна обізнаність з проблемами і темами, монологічність, унормованість мови.

Сфера використання наукового стилю — наукова діяльність, науково-технічний прогрес, освіта.

Основне призначення — викладення наслідків досліджень про людину, суспільство, явища природи, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація й систематизація знань, роз'яснення явищ, активізації інтелекту читача для їх осмислення.

Зміст стилю – теоретичні відомості та практичні знання про людство, природу і Всесвіт.

Мета стилю – повідомлення нового знання про дійсність та доведення його істинності. (коригується залежно від конкретного тексту).

Комунікативне завдання – передавання адресату знань у переконливій та доступній формі.

Основні ознаки:

- ясність (понятійність) і предметність тлумачень;
- логічна послідовність і доказовість викладу;
- узагальненість понять і явищ;
- об'єктивний аналіз;
- точність і лаконічність висловлювань;
- аргументація та переконливість тверджень;
- однозначне пояснення причинно-наслідкових відношень;
- абстрагованість;
- переконливість;
- аналіз;
- синтез;
- аргументація;
- докладні висновки.

Науковий стиль поділяють на такі підстили:

а) власне науковий (із жанрами текстів: монографія, рецензія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, курсова й дипломна роботи, реферат, тези), який, у свою чергу, поділяється на науково-технічні та науково-гуманітарні тексти;

б) науково-популярний — застосовується для дохідливого, доступного викладу інформації про наслідки складних досліджень для нефахівців, із використанням у неспеціальних часописах і книгах навіть засобів художнього та публіцистичного стилів;

в) науково-навчальний — реалізується в підручниках, лекціях, бесідах для доступного, логічного й образного викладу й не виключає використання складників емоційності, наприклад: *Комп'ютер — електронна програмована цифрова машина; електронний пристрій для виконання складних обчислень і перетворення даних, керований спеціальними програмами. Складається зосібна із процесорів, внутрішньої та зовнішньої пам'яті. Разом із периферійними пристроями утворює комп'ютерну систему. Розрізняють комп'ютери мейнфрейми (великі), мінікомп'ютери, персональні комп'ютери, а також суперкомп'ютери, призначені для виконання особливо складних обчислень. Прогрес у галузі електроніки уможливив мініатюризацію комп'ютерів та їх значне поширення. Завдяки розвиткові комп'ютерних мереж (напр., Інтернету) пересічні користувачі одержують доступ до програм та інформації, накопичених у комп'ютерних архівах у цілому світі, а також до нових технологій розповсюдження інформації (напр., електронної пошти);*

г) виробничо-технічний — використовується у спеціальній літературі, що обслуговує різноманітні сфери господарства та виробництва, наприклад: *Будгенплан виконується на основі архітектурного генплану і включає в себе, крім проєктованих та існуючих будівель і споруд, усі тимчасові під'їзні шляхи, майданчики для зберігання будівельних конструкцій, деталей і матеріалів, усі тимчасові споруди, потрібні для робітниківбудівельників (приміщення для відпочинку, приймання їжі та ін.), усі тимчасові комунікації, які забезпечують будівельний майданчик водою, електроенергією і под., а також місця підключення тимчасових комунікацій до постійних мереж. Будгенпланом передбачаються заходи, які забезпечують безпечне проведення робіт (вказують небезпечні зони роботи кранів, освітлення майданчиків уночі, пожежний водогін).*

3. Основними мовними засобами наукового стилю є велика кількість термінів, абстрактних слів, схем, таблиць, графіків, наукова фразеологія, цитати, посилання, уникання емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, індивідуальних неологізмів, художніх тропів.

До мови наукової літератури ставляться особливо суворі вимоги щодо дотримання норм, що сприяє посиленню логізації викладу. Адже метою наукових творів є ознайомлення читача з результатами досліджень учених у різних галузях знань. Меті підпорядкований спосіб викладу матеріалу, і, відповідно, мовні засоби, які використовуються. Вони повинні забезпечувати повне й точне осмислення теми, послідовність і взаємозв'язок думок. Усі міркування автора твору мають спрямовуватися на переконливе обґрунтування висновків, результатів, яких було досягнуто він під час дослідження. Чітка послідовність мислення автора передбачає насамперед логічне, а не емоційно-чуттєве сприйняття наукового твору, тому емоційно-експресивні мовні засоби не мають бути домінантними в ньому.

Розглянемо головні мовні засоби наукового стилю за рівнями літературної мови.

Лексика та фразеологія. Загальнонавчальні слова, загальнонаукова лексика й терміни визначають мовні особливості стилю. Лексика (словниковий склад) наукових творів поділяється на 3 групи: 1) власне терміни; 2) терміновані слова і словосполучення; 3) слова загальної мови, які вживаються в наукових текстах у звичних, загальноприйнятих значеннях.

Слова вживаються у прямих значеннях. Синонімів майже немає. Фразеологія наукової мови покликана, з одного боку, визначити логічні зв'язки між частинами висловлювань (як показав аналіз, на основі отриманих даних); з іншого боку, позначити певні поняття, будучи термінами (*мертва мова, влучити у дев'ятку, червона картка*).

Слід також виділити виразно іменний характер висловлювання та насиченість абстрактною лексикою

Морфологія. Морфологічні особливості наукового стилю української мови полягають у деякій обмеженості використовуваних граматичних форм і частій повторюваності деяких частин мови. Так, у мові науки переважають іменники і прикметники. Службові частини мови в науковому

стилі поповнюються за рахунок самостійних частин мови, перш за все іменників. Наприклад, у значенні прийменників уживаються *в міру, в силу, за певних обставин, у разі потреби, у випадку, згідно з, у значенні, у процесі, внаслідок, у результаті, за допомогою чого, за рахунок, у вигляді, на підставі, шляхом чого, методом, через що, яким чином тощо*.

Багато іменників, які не мають у загальнолітературній мові форм множини, у науково-технічному контексті набувають їх. Це насамперед іменники речовинні (*масла, нафти, мармури, бетони, солі, кварци, граніти*) і абстраговані іменники (*вологості, місткості, потужності, щільності, освітленості, вузькості, включення, напруги, зміщення, переміщення тощо*).

Нормою є вживання в науковому мовленні сполучень з іменниками у знахідному відмінку з прийменником (*вагою у 70 кг, відстань у 5 км*), інколи без нього (*прискорення 0,5 м/сек, швидкість 5 м на секунду, довжина 20 м, вагою 70 кг, відстань 5 км, маса 20 кг*).

Синтаксис. Одним із найбільш поширених типів речення в науковій мовленні є речення із складеним іменним присудком, іменна частина якого виражається:

- іменником у називному або орудному відмінках (*Швидкість також є векторна величина. Знаходження рівнодіючої кількох сил називається складанням сил*);
- повною формою прикметника (*Деформації стиснення і розтягування є пружними у всіх станах тіл*);
- прикметником у формі ступеня порівняння (*Робота тим більша, чим більша прикладена сила і чим значніше переміщення тіла*);
- зворотньою формою дієслова (*Термін „біотип” застосовується до певних ліній і сортів вищих рослин*).

Оскільки часто вживаються речення з іменним присудком, то відповідно маємо в науковому стилі велику кількість дієслів-зв'язок: *бути, є, називатися, становитися, робитися, здаватися, мати, залишатися, володіти, визнаватися, відрізнятися, розпізнаватися, характеризуватися, складатися, слугувати, міститися, полягати, перебувати, визначатися, уявлятися, становити собою, вважатися тощо*.

Характерною особливістю наукового стилю мовлення є досить часте вживання сполучення „дієслово + іменник” замість синонімічного дієслова: *піддавати впливові, чинити опір, піддаватися окисленню, піддаватися вивітрюванню (а не опиратися, окислюватися, вивітрюватися)*. Наприклад: *При вивітрюванні всі сульфідні піддаються окисленню*.

Для наукового стилю мовлення, більш ніж для інших стилів, характерна значна кількість неозначено-особових речень (без підмета), наприклад: *У залежності від агрегатного стану розподіленої речовини суміші поділяють на суспензії та емульсії. Інколи при розгляді руху тіл можна нехтувати їхніми розмірами*.

Часті також безособові речення: Вивчення не можна вести у відриві від умов. Після цього залишається знайти фронтальну проекцію точки перетину.

Замість підрядних речень у науковому мовленні часто вживають прийменниково-відмінкові сполучення. Наприклад, *при підвищенні температури замість коли (якщо) температура підвищується; у результаті процесів вивітрювання замість у результаті того, що відбуваються процеси вивітрювання; із збільшенням обсягу замість по мірі того, як обсяг збільшується тощо*.

Вживаються також дієприкметникові і дієприслівникові звороти, наприклад: *Багато цінних відомостей про обмін речовин отримано методом гістоавторадіографії, заснованому на виявленні фотографічним способом радіоактивних ізотопів, уведених у тіло тварини*.

Ще одна композиційна особливість наукового стилю – документування тверджень, посилення, цитати. За типом мовлення сучасні наукові тексти є монологічними, вживаються в усній та писемній формі з переважанням останньої. Стель писемної наукової мови – безособовий монолог. Виклад зазвичай від третьої особи (рідко використовуються форми першої й зовсім не використовуються форми другої особи займенників однини).

6. Функції мови в суспільстві.

За підручником:

Росінська Олена Анатоліївна *Культура сучасної української мови. Довідник для всіх.* — Донецьк: ТОВ "БКФ «БАО», 2009. ISBN 978-966-481-239-6

Мова — явище фізичне, фізіологічне, антропологічне, суспільне. Умова його існування - людське суспільство. Це феномен людської цивілізації. Зв'язок мови й суспільства обоюдопільний. Вона - одна з головних ланок ланцюга "суспільна свідомість - праця - мова", що робить людину власне людиною. Мова - найважливіше знаряддя соціалізації людини. Суспільна сутність людини виявляється уже в тому, що вона щодня спілкується, пристосовується до свого оточення, зміцнює суспільні зв'язки, взаємодіє зі суспільними групами.

Мова — засіб спілкування, мислетворення, інтелектуального та естетичного освоєння світу, нагромадження і збереження людського досвіду, а також умова подальшого поступу усього людства.

Мова лежить в основі духовного єднання людей у певну спільноту, вона є „найдосконалішим, незамінним засобом етнічної (національної) єдності" (В. Чапленко), „найголовнішим і найміцнішим цементом, що об'єднує етнографічний народ і перетворює його в свідому націю" (І. Огієнко). У ній виявляється генотип нації, досвід її буття, закладено код нації, її ментальність. Мова - найважливіша ознака нації і засіб репрезентації її у світі.

Формою існування мови є **мовлення** — конкретний, практичний вияв мови, „мова в дії-", реалізація мови у різних сферах життєдіяльності.

Щоб осягнути роль мови в суспільстві, варто розглянути її **функції**, важливі для суспільства взагалі і для кожного окремого носія мови. Узагальнити їх можна як функції спілкування, повідомлення і впливу.

Комунікативна функція мови полягає в тому, що вона — найважливіший засіб спілкування людей і забезпечення інформаційних процесів у сучасному суспільстві (у науковій, технічній, політичній, діловій, освітній та інших галузях життя людства). У цій ролі мова має універсальний характер: нею можна передавати все те, що виражається, наприклад, мімікою, жестами чи символами, тоді як кожен із цих засобів спілкування не може конкурувати з мовою за ступенем виразності.

Із комунікативного боку слід розглядати й сукупність текстів як наслідок діяльності комунікантів, здійснюваної шляхом обміну писемною продукцією.

Ідентифікаційна функція виявляється в часовому й у просторовому вимірах. Ми, сучасні українці, відчуваємо свою спільність і з пращурами, і з нащадками, і з тими, хто перебуває поряд, і з тими, хто в інших краях. Кожна людина має своєрідний індивідуальний мовний «портрет», мовний «паспорт», у якому відображено всі її національно-естетичні, соціальні, культурні, духовні, вікові та інші параметри. Лише для тих хто знає мову, вона є засобом спілкування, ідентифікації, ототожнення в межах певної спільноти. Для тих, хто її не знає зовсім або знає погано, вона може бути причиною роз'єднання, відокремлення, конфліктів і навіть ворожнечі.

Експресивна функція мови полягає в тому, що вона є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини.

Кожний Індивід має унікальний неповторний світ, сфокусований у його свідомості, у надрах інтелекту, у гамі емоцій, почуттів, мрій, волі. І цей прихований світ може розкрити для інших лише мова: чим досконаліше володієш мовою, тим виразніше, повніше, яскравіше повстаєш перед людьми як особистість. Те ж саме можна сказати і про націю, народ: «Говори — і я тебе побачу», — запевняли мудреці античності.

Гносеологічна функція мови виражається в тому, що вона є своєрідним засобом пізнання навколишнього світу. На відміну від інших істот людина користується не лише індивідуальним досвідом і знаннями, а й усім набутком своїх попередників і сучасників, тобто суспільним досвідом. Але за умови досконалого знання мови, й далеко не однієї.

Пізнаючи будь-яку мову, людина пізнає різнобарвний світ крізь призму саме цієї мови. Оскільки кожна мова є неповторною картиною світу — зникнення якоїсь із них збіднює уявлення людини про багатогранність світу, звужує її досвід. Гносеологічна функція мови полягає не лише в прийнятті й нагромадженні досвіду суспільства. Вона безпосередньо пов'язана з функцією мислення, формування та існування думки.

Мислетворча функція реалізується в тому, що, формуючи думку, людина мислить мовними нормами. Мислення може бути конкретним (образно-чуттєвим) й абстрактним (поняттєвим). Поняттєве мислення — це оперування поняттями, позначеними певними словами, що без цих слів перестали б існувати. До того ж, у процесі мислення ці поняття зіставляються, протиставляються, поєднуються, заперечуються, порівнюються тощо за допомогою специфічних мовних засобів. Тому «мислити» означає «оперувати мовним матеріалом». Відомий вислів «обмінятися думками» насправді означає обмінятися певними мовними одиницями, у яких і закодовані думки. Цей обмін не завжди буває корисним для обох співрозмовників. Недарма кажуть: «Хто ясно мислить, той ясно висловлюється».

Естетична функція мови полягає в тому, що вона є першим джерелом культури, знаряддям і водночас матеріалом створення культурних цінностей. Існування мови у фольклорі, красному письменстві, театрі, пісні тощо дає безперечні підстави стверджувати, що вона є становим хребтом культури. Ось чому виховання відчуття краси мови — основа естетичного виховання. Культурологічна функція мови відіграє важливу роль у житті будь-якої нації. Культура кожного народу відображена та зафіксована найперше в його мові. Для глибшого пізнання нації необхідне знання її мови, яка виконує функції своєрідного каналу зв'язку культур між народами. Репрезентуючи свою мову, ми репрезентуємо і власну культуру, її традиції та здобутки, збагачуючи світову культуру.

Через мову передається й естафета духовних цінностей від покоління до покоління. Чим повнокровніше функціонує в суспільстві мова, тим надійніший зв'язок та багатша духовність наступних поколінь. Дотримання мовних норм, популяризація рідної мови — це поступ у розвитку загальної культури нації.

Номінативна функція. Усе пізнане людиною одержує від неї свою назву і тільки так існує у свідомості. Цей процес називається лінгвілізацією — «омовленням» світу. Мовні одиниці, передусім слова, служать назвами предметів, процесів, якостей, понять ознак тощо. У назвах не лише зафіксовані певні реалії дійсності, адекватно пізнані людиною, але також її помилкові уявлення, ірреальні сутності, фантазії тощо.

Фатична функція. Фатична комунікація (дослівно — беззмисловна, пуста) — обмін неінформативними з погляду реальної комунікації повідомленнями, які виконують важливу етикетну функцію. «Це є своєрідна мовна гра, яку зобов'язані підтримувати члени суспільства, дотримуючись етикетних настанов.» Це зачин розмов, стримані відповіді, стереотипні запитання про життя, сім'ю, справи, здоров'я, врожай, як-от: *Як справи? Дякую, добре. А у вас? Як життя? Що нового? Як успіхи?* та ін. Поетеса Ліна Костенко порівняла цей обмін репліками з «настільним тенісом розмов». Характер цих запитань умовний, але для встановлення контакту, підтримання розмови вони дуже важливі. Фатична комунікація має національну специфіку, а також відповідає нормам народної етики. Без дотримання фатичних ритуалів не буде мати успіху дипломатія, ділові перемовини.

7. Українська мова серед інших мов світу.

Усі мови світу вчені класифікують за двома ознаками: *походженням (генеалогією)* й *типом, будовою (типологією)*. За генеалогічною класифікацією українська мова належить до *індоєвропейської сім'ї*. Є ще угро-фінська, тюркська, іберійсько-кавказька, семіто-хамітська, монгольська, малайсько-полінезійська, китайська, тибетська та інші сім'ї мов. Окрему сім'ю становить японська мова.

До *індоєвропейської сім'ї* належить кілька груп мов: *слов'янська, романська* (французька, іспанська, італійська, португальська, румунська, молдовська, провансальська, ретороманська мови), *германська* (англійська, німецька, голландська, шведська, норвезька, датська мови),

балтійська (латиська, литовська, латгальська мови), кельтська (бретонська, валлійська, ірландська мови), індійська (хінді, урду, бенгальська, циганська мови), іранська (перська, таджицька, афганська, осетинська мови), грецька, вірменська, албанська та ін.

Слов'янська група мов складається з трьох підгруп: *східнослов'янської, західнослов'янської, південнослов'янської*. До *східнослов'янської підгрупи* належать мови: українська, російська, білоруська; до *західнослов'янської* – польська, чеська, словацька, кашубська, верхньо- та нижньолужицька (Німеччина); до *південнослов'янської* – болгарська, сербо-хорватська, словенська, македонська, старослов'янська.

Усі слов'янські мови мають одне джерело: праслов'янську або спільнослов'янську основу, яка існувала у вигляді слов'янських племінних мов приблизно з середини III тисячоліття до н. е. до V століття н. е. З перетворенням і формуванням слов'янських племен в окремі народності сформувалися й усі слов'янські мови. Цей процес був тривалим і неоднаковим для всіх народів. Кожна із слов'янських мов зберегла багато спільних рис, зокрема основні закономірності у фонетиці, граматиці, лексиці, але набула й своїх рис, мала свої тенденції розвитку, поповнила лексику, збагатила виражальні засоби.

Українська мова є спадкоємицею мов ще тих слов'янських племен, що населяли територію сучасної України, – полян, древлян, сіверян, тиверців, уличів та ін.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі *південно-східного наріччя*, ввібравши в себе деякі діалектні риси інших наріч. Зачинателем нової української літературної мови був І. П. Котляревський – автор перших великих творів українською мовою. Перший твір, написаний українською народною мовою – «Енеїда» І. Котляревського.

Основоположником сучасної української літературної мови по праву вважають Тараса Григоровича Шевченка. Саме він уперше “своєю творчістю підніс її на високий рівень суспільно-мовної і словесно-художньої культури, заклав підвалини для розвитку в ній наукового, публіцистичного та інших стилів літературної мови...” (Закономірності розвитку українського усного літературного мовлення. – К., 1965. – С. 12-13).

Кілька слів про назву “українська”. Українську мову в давнину називали руською; “руський язик”, “руське наріччя”, “простий руський діалект”, “козацький язик” і под. – читаємо в перших рукописних і друкованих граматиках, словниках, а також у різних творах давнього українського письменства. Пізніше, десь із середини XVII ст. українську мову називають “малоруською” “малоросійською”, а далі “южно-руським язиком”, “юго-западним”, “украино-малоросійським”. І тільки з середини XIX ст., коли в художній літературі, як і в свідомості українського народу, головним чином завдяки Тарасові Шевченку, поступово утверджуються етнічні й політичні поняття “Україна”, “Україна-Русь”, “український народ”, нашу мову визначають як українську, українсько-руську. Стародавні назви “руська”, “русинська”, “руснацька”, “рутенська” й досі зберігаються серед українського населення Карпат, Східної Словаччини, Югославії, Румунії, а також серед української еміграції з цих країн, що живе в Західній Європі, Америці, Австралії. (Я. Дзира. Мовно-історичний кут зору).

До речі, серед майже шести тисяч мов, які налічуються в сучасному світі, більшість не мають своєї писемності й державного статусу, ними послуговується незначна кількість мовців. Українська мова належить до давньописемних мов, її писемність налічує понад тисячу років. Іноземні дослідники часто підкреслюють милозвучність і лексичне багатство української мови, найчастіше зіставляючи її з італійською. Показово, що 1934 р. в Парижі було проведено своєрідний конкурс мов світу, на якому українська посіла третє призове місце, після французької та перської мов.

Українська мова належить до другого десятка найпоширеніших мов світу, нею розмовляє 45 млн. мовців.

Основні риси, що відрізняють українську мову від інших слов'янських мов:

1) на фонетичному рівні: чергування давніх (етимологічних) Е, О з І: столъ → стōл → стіл; печь → пѣч → піч; б – перехід дифтонга ѣ в І: лѣс → ліс; втрата пом'якшення перед Е; – фарингальна характеристика щілинного приголосного Г (пор. город [гор д], гірко [г ірко] та гава [гава], нігті [н'іхт'і]);

2) *на лексичному рівні*: лексика сягає до доби Київської Русі. У зарубіжному мовознавстві (дослідження американського лінгвіста М. Сводеша) доведено, що ядро лексики є сталим, змінюється лише периферійна частина, зокрема за 1000 років словниковий фонд зазнає змін приблизно на 20 %. У лексичному запасі українська мова на сьогодні нараховує близько 4 млн. слів;

3) *на морфологічному рівні*: кличний відмінок іменника мамо, батьку, Оксано, Петре, Любове; – закінчення -ові, -еві у Д.в. і М.в. однини іменників чоловічого роду князю-князеві; – стягнені форми прикметників червона, червоне (пор. з фольклорних текстів зеленєс жито, зеленє); – синтетичні форми майбутнього часу дієслів недоконаного виду: напишу, відвідаю; – закінчення -мо в дієсловах наказового способу: станьмо, гуртуймось;

4) *на синтаксичному рівні*: безособові речення зі сталою дієслівною формою на -но, -то: укладено, розкрито; – уникання одиничних дієприкметників у теп.часі, а також дієприкметникових зворотів (зверніть увагу: не формууючий → формувальний, не інформууючий → інформаційний, або такий, що інформує тощо).

Жодна національна мова не може оптимально розвиватися без мовних контактів з іншими мовами. Українська мова входить сьогодні у світ активних різномовних контактів. Словник поповнюється переважно термінами на базі англ., нім., фр. мов, латинізмами. Інтенсивно збагачується термінологія різних галузей наук і професій, зокрема суспільно-політичною термінологією: спікер, саміт, брифінг, стагнація, консенсус, конверсія, імідж. Деякі політичні терміни набувають нових семантичних відтінків у значенні, наприклад: сталініст, генсек, кадебіст, бандерівець, націоналіст тощо. У дзеркалі інших мов оцінюються виражальні засоби національної мови, пристосування їх до різних ситуативних контекстів, до різних сфер не лише внутрішньодержавного, а й міжнародного спілкування.

Отже, на сучасному етапі українська мова має тісні зв'язки – традиційні й нові – з різними мовами світу. Вона не поступається своїми фонетичними, лексичними, граматичними і стилістичними можливостями жодній із найбагатших і найрозвиненіших мов світу, маючи потужне функціональне навантаження.

8.Кличний відмінок

Іменники І відміни

Однина

У кличному відмінку **однини** іменників першої відміни вживаються закінчення **-о, -е, -є, -ю**.

а) **О** мають іменники твердої групи: *дружино, Ганно, книжко, Михайлівно, перемого, сестро*.

б) **Е** мають іменники м'якої та мішаної груп, **є** — іменники м'якої групи після голосного та апострофа: */81/воле, земле, Катре, робітниче; душе, круче; Маріє, мріє, сім'є, Соломіє, а також Ілле*.

в) **Ю** мають деякі пестливі іменники м'якої групи: *бабусю, Галю, доню, матусю, тітусю*.

Примітка. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки кличного відмінка: *Ганно Іванівно, Маріє Василівно*.

Множина

У кличному відмінку **множини** іменники першої відміни мають форму, однакову з називним: *баби, дочки, жінки, робітниці*.

Іменники II відміни

Однина

Іменники другої відміни в кличному відмінку закінчуються на **-у (-ю), -є**.

1. Закінчення **-у** мають іменники твердої групи (зокрема, із суфіксами **-ик, -ок, -к-о**), іншомовні імена з основою на **г, к, х** і деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий приголосний (крім **ж**): *батьку, синку, /90/ ударнику; Джеку, Жаку, Людвігу, Фрідріху; погоничу, слухачу, товаришу, також іменники діду, сину, тату*.

2. Закінчення **-ю** мають іменники м'якої групи: *Віталію, вчителю, Грицю, краю, лікарю, місяцю, пролетарю, розмаю, ясеню*.

3. Закінчення **-е** мають безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом **-ець** та деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на **ж, ч, ш, дж** і загальні назви з основою на **р, ж**: *Богдане, голубе, друже, козаче, мосте, орле, Петре, соколе, Степане, чумаче; женче* (від *жнець*), *кравче, молодче, хлопче, шевче* (але: *бійцю, знавцю*); *гусяре, Довбуше, малярє, стороже, теслярє, школярє*.

4. Прізвища прикметникового походження на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн)**, як *Глібов, Королів, Пушкін, Романишин, Тютчев, Чапаєв, Щоголів*, при звертанні мають як форму називного, так і форму кличного відмінка: *Глібов і Глібове* та ін.

Географічні назви, до складу яких входять зазначені суфікси, мають у кличному відмінку закінчення **-е**: *Києве, Лебедине, Львовє*.

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка має як перше слово, так і друге, хоч друге слово може мати й форму називного відмінка: *добродію бригадирє (бригадир), пане лейтенанте (лейтенант)*.

Примітка 2. У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набуває як загальна назва, так і власне ім'я: *братє Петре, друже Грицю, колего Степанє, пані Катерино, товаришу Віталію*.

Примітка 3. У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка має тільки загальна назва, а прізвище завжди виступає у формі називного відмінка: *друже Максименко, колего Іваничук, добродійко Скирда, товаришу Гончар*.

Примітка 4. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Володимирє Хомичу, Галино Іллівно, Маріє Василівно, Петре Кузьмичу, Ярославє Андрійовичу*.

Множина

У кличному відмінку множини іменники другої відміни мають форму, однакову з називним: *брати, робітники; діячі, товариші; краї, учителі, пролетарі; моря, села*.

Іменники III відміни

Однина

У кличному відмінку, що вживається переважно в поезії, іменники цієї відміни мають закінчення **-е**: *вісте, любовє, радостє, смертє*.

Множина

У кличному відмінках множини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *відповіді, вісті, осі, тіні; ночі, подорожі*.

Іменник **мати**, який належить до III відміни, у кличному відмінку має закінчення **-и** (мати) в однині, та **-і** в множині (матері).

Іменники IV відміни

Однина

1. У кличному відмінках однини іменники четвертої відміни мають закінчення **-я** (після шиплячого **-а**): *галченя, голуб'я, гуся, дитя, ім'я, козеня, плем'я; коліща, курча, лоша*.

Множина

У кличному відмінках множини іменники четвертої відміни мають форму на **-ят-а** (після шиплячого **-ат-а**) й **-ен-а**: *гусята, телята; курчата, лошата; імена, племена*.

21. Особливості запису цифрової інформації

У ділових паперах доводиться мати справу зі значною кількістю числових назв. Вони вимагають спеціального оформлення. При складанні документів слід враховувати такі правила запису цифрової інформації:

1. Прості кількісні числівники, які називають однозначне число (без вказівки на одиниці виміру), записується словом, а не цифрою: *сім'я у складі трьох осіб, студентів повинно бути не більше чотирьох, між трьома фірмами укладено договір.*

2. Простий числівник на позначення часових меж записується словом: *за два місяці до закінчення терміну дії контракту, випробування повинні тривати два-чотири місяці.*

3. Якщо простий числівник супроводжується найменуванням одиниць виміру, він записується цифрою: *продано 10 центнерів цукру, відведена ділянка розміром 40 га.*

4. Складні й складені числівники записуються цифрами, крім таких випадків, коли ними починається речення: *На заняттях були присутні 25 студентів. Двадцять п'ять студентів були присутні на заняттях.*

5. Цілі числа, які виражаються кількома знаками, прийнято записувати, розбиваючи їх на класи за допомогою пропусків. Місце пропусків залежить від системи обчислення (при десятковій – кожен четвертий знак: *50 000 т – 50 тис. т., 976 000 – 976 тис.*

6. Порядковий числівник, що передається арабськими цифрами, вводиться в текст з відмінковими закінченнями. Нарощення повинно складатися з однієї літери, коли закінчення має: два голосних: *з 9-ї ранку*; голосний та приголосний: *на початку 80-х років*; голосний та й: *6-й поверх*; або з двох літер, коли закінчення має приголосний і голосний: *2-га редакція.*

7. До римських цифр літери не дописують: *I квартал, на V етапі, з XVI сторіччя.*

8. При перерахуванні кількох порядкових числівників відмінкове закінчення ставиться лише один раз (*вироби 3, 4 і 5-го сортів, працівники 1, 2, 3-го цехів*).

9. Складні слова, перша частина яких – цифрове позначення, можуть писатися в документації комбіновано: *40-процентний – 40 %.*

10. Грошова сума записується спочатку цифрами, а в дужках – словами: в розмірі *35 500 (тридцять п'ять тисяч п'ятсот) грн.*

11. Навчальні й фінансові роки мають такий зразок запису: *у 1998/99 навчальному році.*

12. Запис дати в документах має такий зразок: *01.09.2000, 1 вересня 2000 року, перше вересня двохтисячного року.*

13. У діловому стилі приблизна кількість відтворюється дуже обмеженою кількістю зворотів: *понад, до, над, більше, менше: до вересня 2001 р.*

14. Широко вживаються дробові числівники, але в усному мовленні вони мають таку відтворюваність:

а) якщо ціла величина або чисельник позначається числами два, три, чотири, то ціла величина і знаменник матимуть закінчення *-і*: *2 3/7 – дві цілі три сьомі;*

б) якщо ціла величина або чисельник позначаються іншими числами, то ціла величина і знаменник матимуть закінчення *-их*: *15 6/7 – п'ятнадцять цілих шість сьомих.*

15. Якщо після числових значень стоїть позначення одиниці виміру, то числове значення завжди записують цифрами, позначення одиниці розташовують в одному рядку із числовим значенням величини (цілим або дробовим) без перенесення на наступний рядок. Між числом і позначенням одиниці залишають проміжок: *2 кВт; 1500 м; 20 °С; 5 %; 423,06 м; 2,85 кг; 12,3 Ом.*

Винятки становлять позначення у формі єдиного спеціального знака – надрядкового індексу, перед яким проміжок не залишають: *20°; 40".*

Позначення одиниць не повинні змінюватися у множині. Після них крапку не ставлять, крім випадків, коли цього вимагає пунктуація (наприкінці речення);

16. Якщо в тексті наводять інтервал числових значень або групу числових значень в однакових одиницях, то цю одиницю слід зазначати лише після останньої цифри: *від 100,0 до 100,1 кг; 100,0 – 100,1 кг; 100,0 ... 100,1 кг; 5; 6,1; 7 м; $2 \times 3 \times 9$ мм.*

17. Для запису великих цифр використовують також змішаний спосіб, коли назви великих розрядів, що за походженням є іменниками, записують літерами й скорочено: *473 тис.; 5 млн; 12 млрд* (утім, ці іменники – частини числівників можна писати й повністю). Такий змішаний спосіб не лише допомагає скорочувати запис великих чисел, а й значно полегшує зорове сприйняття тексту.

Згідно із ДСТУ 3582-97 скорочення слів *млн* та *млрд* подають без крапки, а скорочення слова *тис.* – з крапкою;

18. У текстах, де наводять багато цифрових даних, що означають кошти, слово *гривень*, як правило, пишуть скорочено *грн*, крім випадків, коли це слово стоїть у кінці абзацу. Суми грошей більше однієї тисячі в текстах рекомендовано писати так: *5 тис. грн або 5 тис. гривень; 1,5 млн грн або 1,5 млн гривень; 2,5 млрд грн або 2,5 млрд гривень.*

Згідно із ДСТУ 3582-97 скорочення слова *грн* подають без крапки.

19. Порядкові номери з'їздів, сесій пишуть або словами, або римськими цифрами (а не арабськими): *Другий з'їзд, II з'їзд.*

9. Вживання великої літери у власних назвах

1. З великої літери пишуться індивідуальні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, конспіративні клички, прізвиська: *Іван Петрович Котляревський, Леся Українка (Лариса Петрівна Косач), Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська), Юрій Клен (Освальд Бургардт), Данило Галицький, Нестор Літописець, Олександр Невський, Ярослав Мудрий; також: Кобзар (про Тараса Шевченка), Каменярь (про Івана Франка) тощо.*

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, які пишуться через дефіс, кожна складова частина починається великою літерою: *Квітка-Основ'яненко, Нечуй-Левицький, Сергєєв-Ценський; Жан-Жак, Зиновій-Богдан, Марія-Тереза.*

Примітка 1. Різні частки (прийменники, сполучники, прийменники з артиклями) в середині прізвищ та імен іншомовного походження пишуться з малої літери: *Абд ель Керім, Бретон де лос Еррерос, Варнгоген фон Ензе, Кур де Жебелен, Нур ед Дін.* Про написання службових слів, що виступають перед прізвищем, див. § 106, п. 1, г.

Примітка 2. Китайські прізвища та складні імена, які завжди стоять після них, пишуться з великої літери: *Мао Цзедун, Сунь Ятсен, Тао Юаньмін.*

Примітка 3. У корейських, в'єтнамських, бірманських, індонезійських і тайландських прізвищах та іменах усі складові частини пишуться з великої літери: *Кім Ір Сен, Лім Хон Ін; Фам Ван Донг, Хо Ші Мін; У Ну Мунг, У Чин Су; Вілуйо Пуспоюдо, СуджоноХадіното; Кулаб Сайпрадіт, Луанг Вічит Ватакан.*

Примітка 4. Про правопис східних власних імен (турецьких, єгипетських, азербайджанських та інших тюркського чи арабського походження зі складовими частинами **бей, заде, огли, паша**) див. § 106, п. 2, д.

Примітка 5. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами людей і предметів, пишуться з малої літери: *донжуан, ловелас, ментор, меценат, робінзон, браунінг (пістолет), галіфе (штани), дизель (двигун), макінтош (одяг), максим (кулемет), рентге*

н (апарат), *френч* (одяг). Так само пишуться загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): *бонапартизм, мічурінець, пушкініст, шевченкіана*.

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, але які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишуться з великої літери: /59/

Нові *появляються* *вчені з різних галузей науки й техніки* — *нові Мічуріни й Ціолковські* (Тичина); *Потрібні нам і Гоголі, і Щедріни* (Сліпчук).

Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, вони пишуться з малої літери: *квіслінги*.

Примітка 6. Назви народів, племен, а також назви людей за національною ознакою або за місцем проживання пишуться з малої літери: *араби, африканці, латиноамериканці; ацтеки, ірокези, поляни; білорус, латвієць, росіянка, українець; запоріжці, киянин, львів'яни, полтавець, полтавка*.

2. З великої літери пишуться індивідуальні назви:

а) міфологічних істот і божеств: *Антей, Аполлон, Афіна, Ахіллес, Будда, Венера, Молох, Перун*.

Примітка 1. Родові назви міфологічних істот пишуться з малої літери: *ангел, демон, лісовик, муза, німфа, русалка, титан, фавн, фея*.

Примітка 2. Індивідуальні міфологічні назви, що перетворилися в загальні або вживаються в переносному значенні, пишуться з малої літери: *молох війни; На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси;*

б) дійових осіб у байках, казках, драматичних творах, хоч у звичайній мові вони вживаються як загальні імена: *Ворон, Заєць, Лисиця, Осел, Щука; Лісовик, Мавка, Перелесник; Дід Мороз; Той, що греблі рве; Червона Шапочка; Будяк, Троянда, Хліб*.

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. не виступають дійовими особами окремих творів, а використовуються як загальні, вони пишуться з малої літери: *баба-яга, дід-мороз, іван-покиван*.

3. З великої літери пишуться назви найвищих державних посад України та міжнародних посад: *Генеральний секретар ООН, Президент України, Голова Верховної Ради України, Генеральний прокурор України*, а також найвищих державних посад інших країн згідно з вимогами дипломатичного протоколу (під час візитів до України тощо): *Президент Сполучених Штатів Америки, Прем'єр-міністр Канади* і т. ін.

Примітка 1. Назви посад, звань, учених ступенів тощо пишуться з малої літери: *голова, декан, директор, міністр, ректор, президент НАН України, секретар; академік, генерал-лейтенант, /60/ заслужений діяч мистецтв, народний артист України, лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка, член-кореспондент; доктор наук, кандидат наук*.

Примітка 2. З малої літери пишуться також назви титулів, рангів, чинів: *барон, герцог, граф, імператор, князь, колезький асесор, король, принц, цар, шах*.

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення урочистості можуть писатися з великої літери: *Міністр освіти і науки України, Посол Республіки Польща, Президент Національної академії наук України*.

Примітка 4. Умовні власні назви в актах, договорах та інших офіційних документах пишуться з великої літери: *Високі Договірні Сторони, Автор і Видавництво* тощо.

4. Клички свійських тварин, а також приручених чи дресированих звірів і птахів пишуться з великої літери: *Сірко* (собака); *Сніжинка* (кішка); *Гнідко*, *Стріла* (коні); *Круторогий*, *Сивий* (воли); *Рекордистка*, *Лиска* (корови); *Раві*, *Шаші* (слони); *Красень*, *Фараон* (папуги) та ін.

Примітка. Назви груп тварин, хоч вони й походять від індивідуальних кличок, пишуться з малої літери: *З випасу поверталися рекордисти й лиски*. Так само з малої літери пишуться назви порід тварин: *бульдог, вівчарка, пінчер*.

5. Назви сортів рослин у спеціальній літературі пишуться з великої літери: *Антонівка*, *Білий налив*, *Сніговий кальвіль*, *Паперівка* (яблуні); *Українська глива*, *Лісова красуня* (груші); *Рекорд*, *Угорка* (сливи); *Шпанка рання* (вишня).

Але в загальному вжитку вони пишуться з малої літери: *антонівка, глива, угорка*.

6. Астрономічні назви (незалежно від кількості їхніх складників) пишуться з великої літери: *Велика Ведмедиця*, *Козеріг*, *Марс*, *Молочний Шлях*, *Сатурн*, *Юпітер*. Так само пишуться народні назви сузір'їв і галактик: *Великий Віз*, *Квочка*, *Пасіка*, *Чумацький Шлях* тощо.

Примітка 1. Родові означення при астрономічних назвах звичайно пишуться з малої літери: *зірка Альтаїр*, *комета Галлея*, *Тунгуський метеорит*, *сузір'я Великого Пса*, *туманність Андромеди*.

Примітка 2. Слова *земля, місяць, сонце* пишуться з великої літери тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем*; але: *оборіток землі, схід сонця*. /61/

7. Назви сторін світу: *захід, південь, північ, схід, норд-ост, південний захід* — звичайно пишуться з малої літери. Якщо під цими назвами розуміються краї чи народи, тоді вони пишуться з великої літери: *Далекий Схід, Західна Україна, країни Заходу, курорти Півдня, народи Півночі, Південне Полісся, Північна Буковина, Схід прокинувся*.

8. Географічні й топографічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників) пишуться з великої літери, крім службових слів і родових означень (*затока, мис, море, острів, пік, хребет* і т. ін.): *Азія, Антарктида, Балканський півострів, Берингове море, Північнокримський канал, Володимир-Волинський, гора Говерла, Грибова губа, Зелений мис, озеро Ільмень, Кавказький хребет, пік Шевченка, Москва-ріка, Нагаєва бухта, протока Па-де-Кале, Панамський перешийок, Перська затока, Північний полюс, Східноєвропейська рівнина, Урало-Кушумський степ*.

Примітка 1. Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не виражає родового поняття, то воно пишеться з великої літери: *Біла Церква, Біловезька Пуца* (заповідник), *Булонський Ліс* (парк), *Великі Луки, Жовті Води, Залізні Ворота, Зелений Гай, Микільська Слобідка, Нова Гвінея* (острів), *Товста Могила, Ясна Поляна*. Так само з великої літери пишуться складові частини географічних назв, що означають титули, посади, фах і т. ін.: *мис Капітана Джеральда, набережна Лейтенанта Шмідта*; також: *затока Святого Лаврентія*.

Примітка 2. Прийменники, артиклі й сполучники в складі географічних назв пишуться з малої літери й відокремлюються дефісом: *Булонь-сюр-Мер, Порт-о-Пренс, Ріо-де-Жанейро, Сен-е-Уаз, Фонтен-сюр-Рон, Франкфурт-на-Майні*.

Артиклі й частки, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишуться з великої літери й приєднуються дефісом: *Де-Брейне*, *Ла-Мани* (протоки), *Ле-Крезе*, *Лос-Анджелес* (міста), *Лос-Фрайлес* (острови).

Примітка 3. В іншомовних складних географічних назвах, що пишуться через дефіс, з великої літери пишуться й родові позначення: *Іссик-Куль* (куль — озеро), *Муюн-Кум* (кум — пісок), *Порто-Алегре* (порто — порт), *Ріо-Негро* (ріо — річка), *Хара-Нур* (нур — озеро); але: *Алатау*, *Амудар'я*, *Дихтау*, *Сирдар'я*.

Якщо ж складова частина такої назви увійшла в українську мову як загальна родова назва, то вона пишеться з малої літери: *Варангер-фіорд*, *Дю-фіорд*. Так само з малої /62/ літери пишуться й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: *Кайзер-плац*, *Лібкнехт-штрассе* (штрассе — вулиця), *Трафальгар-сквер* (сквер — площа), *Трентов-парк*, *Уолл-стрит* (стрит — вулиця).

Примітка 4. Географічні назви, вжиті в переносному значенні, зберігають написання з великої літери: *Версаль* (у значенні «Версальський мир»), *Канни* (у значенні «оточення та розгром»), *Мюнхен* (у значенні «Мюнхенська угода 1938 р.»), *Парнас* (у значенні «світ поезії»), *Седан* (у значенні «воєнний розгром»).

9. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських), а також майданів (площ), парків і т. ін. пишуться з великої літери, а їхні родові позначення — з малої: *Андріївський узвіз*, *Байкало-Амурська магістраль*, *бульвар Тараса Шевченка*, *Військово-Грузинська дорога*, *вулиця Петра Сагайдачного*, *Житомирська автострада*, *Львівська площа*, *майдан Незалежності*, *Музейний провулок*, *Стрийський парк*, *Південно-Західна залізниця*, *Північний морський шлях*, *проспект Дружби народів*, *Ромоданівський шлях*, *течія Гольфстрім*.

Якщо в назвах вулиць, проспектів, населених пунктів тощо слова *брід*, *вал*, *ворота*, *міст*, *шлях*, *яр* і т. ін. вже не сприймаються як родові позначення, то вони пишуться з великої літери: *Боричів Тік*, *Добрий Шлях*, *Козиний Брід*, *Красні Ворота*, *Кузнецький Міст*, *Ярославів Вал* (вулиці); *Гола Пристань* (місто), *Козинські Горби* (урочище), *Сухий Яр* (село).

10. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин і т. ін. пишуться з малої літери: *бостон* (тканина), *йоркшир* (порода свиней), *легорн* (порода курей), *мадера* (сорт вина), *саяни* (напій), *свалява* (мінеральна вода), *сенбернар* (порода собак), *сименталка* (порода корів), *токай* (сорт вина) і т. ін.

11. У назвах груп або союзів держав і найвищих міжнародних організацій усі слова, крім родових позначень, пишуться з великої літери: *Антанта*, *Балканські країни*, *Європейське Економічне Співтовариство*, *Співдружність Незалежних Держав*, *Всесвітня Рада Миру*, *Міжнародний /63/ комітет Червоного Хреста*, *Організація Об'єднаних Націй*, *Рада Безпеки*, *Троїстий союз*.

12. Назви держав та автономних адміністративно-територіальних одиниць пишуться з великої літери. Причому, коли назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишуться з великої літери: *Арабська Республіка Єгипет*, *Держава Бахрейн*, *Республіка Білорусь*, *Автономна Республіка Крим*, *Китайська Народна Республіка*, *Корейська Народно-Демократична Республіка*, *Князівство Монако*, *Королівство Бельгія*, *Республіка Болгарія*, *Республіка Індія*, *Республіка Куба*, *Республіка Польща*, *Республіка Румунія*, *Соціалістична Республіка В'єтнам*, *Сполучені Штати Америки*, *Угорська Республіка*, *Франція*. У назвах автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сільрад тощо з великої літери пишеться тільки перше слово: *Волинська область*, *Єврейська*

автономна область, Краснодарський край, Ненецький автономний округ, Новомлинівська сільрада, Рожищенський район, Уманська міська рада.

Це правило поширюється й на назви старого адміністративно-територіального поділу: *Берегівський округ, Вітебське воєводство, Лохвицький повіт, Новоросійська губернія, Сосницька сотня, Стародубський полк, Черкаське староство.*

Примітка. Неофіційні назви держав, одиниць територіального поділу та образні назви географічних об'єктів пишуться з великої літери: *Буковина, Вінниччина, Закавказзя, Закарпаття, Золотоверхий (Київ), Наддніпрянина, Підмосков'я, Побужся, Поділля, Покуття, Полісся, Приазов'я, Прикарпаття, Причорномор'я, Приуралля, Російська Федерація, Славутич (Дніпро), Слобожанщина.* У спеціальному стилістичному вживанні пишуться з великої літери й загальні назви: *Батьківщина* тощо.

13. У словосполученнях — назвах державних, партійних, громадських, профспілкових та інших установ і організацій як України, так і інших держав з великої літери пишеться тільки перше слово, що входить до складу назви: *Верховний суд США, Генеральні штати Королівства Нідерландів, Збройні сили України, Народна палата Республіки Індії, Національна рада Демократичної партії /64/ України, Національна гвардія України, Центральна управа Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.*

Це стосується й назв державних установ минулого: *Державна дума, Земський собор, Тимчасовий уряд.*

Але в назвах таких найвищих державних установ України, як *Верховна Рада України, Конституційний Суд України, Кабінет Міністрів України,* з великої літери пишуться всі слова.

Примітка. Традиційні, неофіційні назви закордонних державних органів, які періодично скликаються, пишуться з малої літери: *бундесрат, джирга, конгрес, ландтаг, меджліс, національні збори, парламент, сейм, сенат, стортинг.*

14. У назвах міністерств і їхніх головних управлінь, а також у назвах інших установ та організацій, що складаються з кількох слів, з великої літери пишеться тільки перше слово: *Національний банк України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури і туризму України, Палата мір і вимірних приладів, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Цивільний повітряний флот України.*

Це правило поширюється й на офіційні назви:

а) установ місцевого значення: *Виконавчий комітет Донецької обласної ради народних депутатів, Львівський обласний відділ охорони здоров'я, Чернігівська облспоживспілка, Шевченківський районний відділ народної освіти міста Києва;* але: *профком Київського національного університету, страйкком, фабком і т. ін.;*

б) партій України та інших країн світу: *Демократична партія України, Лейбористська партія Великої Британії, Республіканська партія США;*

в) міжнародних і закордонних професійних, громадських та інших організацій: *Австралійський конгрес тред-юніонів, Американська федерація праці, Всесвітній форум українців, Гельсінська спілка, Міжнародна асоціація українців, Народний рух України, Товариство об'єднаних українських канадців, Федерація незалежних профспілок України. /65/*

15. Правопис складених назв заводів, фабрик, комбінатів, виробничих об'єднань, шахт, підприємств, установ, а також наукових і навчальних закладів, кінотеатрів, театрів, парків культури та відпочинку, клубів тощо підпорядкований таким правилам:

а) якщо підприємство, установа, заклад і т. ін. мають символічну назву, номер чи носять чисельне ім'я, то їх можна писати повністю або скорочено. При цьому в повних назвах початкове слово та перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви, ім'я тощо пишуться з великої літери, а всі інші слова — з малої: *Київський завод «Арсенал», Виробниче акціонерне*

товариство «Поліграфкнига», Донецька шахта «Вітка-Глибока», Львівська середня школа № 1 імені І. Франка, Десятий міжнародний з'їзд славістів, Національна бібліотека України імені В. Г. Вернадського, Київський військовий округ.

У скорочених назвах перше слово звичайно пишеться з малої літери, символічна назва (у лапках) — з великої: ансамбль танцю імені П. Вірського, магазин «Роксолана», видавництво «Веселка», спортивний комплекс «Трудові резерви», стадіон «Динамо».

Примітка. Якщо скорочена назва вживається замість повної (на вивісках, етикетках тощо), то її початкове слово пишеться з великої літери: Комбінат «Прогрес», Кооператив «Садівник», Середня школа № 2;

б) перше слово власних назв академій, інститутів, науково-дослідних установ, кінотеатрів, театрів, музеїв, парків культури та відпочинку тощо пишеться з великої літери, незважаючи на те, що воно є родовим позначенням: Національна академія наук України, Книжкова палата, Національний художній музей України, Голосіївський парк імені М. Т. Рильського, Національна опера України ім. Т. Г. Шевченка, Українська академія друкарства;

в) з великої літери пишеться перше слово складених назв типу: Київський будинок мод, Львівський палац одруження, Харківський клуб метробудівців. /66/

З великої літери може писатися перше слово й скороченої назви, якщо відповідна повна назва вже згадувалася в тексті, а також — на вивісках: Будинок учителя, Український дім, Палац урочистих подій і т. ін.

Примітка. Якщо до складу найменування установи входить словосполучення, яке може виступати як самостійна назва установи (без початкових слів), то воно пишеться з великої літери: Оперний театр (від Національна опера України ім. Т. Г. Шевченка), Третьяковська галерея (від Державна Третьяковська галерея) та ін.

16. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також словаактив, збори, з'їзд, конференція, президія, сесія, симпозіум, рада (інституту тощо) пишуться з малої літери: сесія Київської обласної ради, кафедра української літератури Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, засідання президії Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, рада філологічного факультету, конференція Міжнародної асоціації україністів, сесія Хмельницької міськради, учена рада Інституту української мови НАН України.

17. У складених назвах іноземних телеграфних агентств усі слова, крім родового імені, пишуться з великої літери й без лапок: агентство Пренса Латіна, агентство Франс Пресс. Щодо назв іноземних фірм, компаній, банків і т. ін., то вони беруться в лапки й з великої літери пишеться тільки перше слово чи власне ім'я, що входить до складу цієї назви: фірма «Філко корпорейшн», компанія «Дженерал моторс», нафтохімічна компанія «Оксиденталь петролеум корпорейшн», банк «Гаранті траст компані».

18. У назвах творів художніх, музичних і т. ін., наукових праць, газет, журналів, історичних пам'яток тощо перше слово пишеться з великої літери, а назва береться в лапки: поема «Енеїда», повість «Тіні забутих предків», опера «Запорожець за Дунаєм», пісня «Стоїть гора високая», підручник «Історія України», кінофільм «Камінний хрест», картина «Запорожці пишуть листа турецькому султанові»; газети: «Вечірні вісті», «Вісті з України», /67/ «Голос України», «Літературна Україна», «Слово»; журнали: «Всесвіт», «Дзвін», «Наука і суспільство», «Кобета і жице», «Україна»; писемні історичні пам'ятки: «Руська правда», «Слово о полку Ігоревім», «Літопис Самовидця».

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет і т. ін. з великої літери пишеться також

перше слово другої назви: *«Андрій Соловейко, або Вченіє світ, а невченіє — тьма», «Глитай, або ж Павук», «Дейлі телеграф енд Морнінг пост».*

Примітка 2. З великої літери, але без лапок пишуться назви культових книг: *Апостол, Біблія, Євангеліє, Коран, Псалтир*, а також назви таких релігійних понять, як *Бог* (але *бог Перун* і т. ін.), *Божя Матір, Син Божий, Святий Дух* і т. ін.

19. Назви аеропортів, вокзалів, станцій, портів, пристаней і т. ін. пишуться з великої літери: *аеропорт «Бориспіль», Київський вокзал (у Москві), станція Фастів-Перший, станція метро «Контрактова площа», порт Балаклава, пристань Ржищів (на Дніпрі) тощо.*

20. Умовні назви будинків відпочинку, пансіонатів, санаторіїв, дитячих таборів, готелів, кемпінгів, ресторанів, кав'ярень і т. ін. пишуться в лапках і з великої літери: *будиночок відпочинку «Зоря», пансіонат «Здоров'я», санаторій «Україна», дитячий табір «Беркут», готель «Золотий колос», кемпінг «Чайка», ресторан «Либідь», кав'ярня «Мрія».*

21. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів тощо пишуться з великої літери: *Андріївська церква, Золотіворота, Колізей, Почаївська лавра, Хотинський замок, Софійський собор.*

22. Назви історичних подій, епох, війн, революцій, народно-визвольних рухів, повстань, революційних свят, знаменних дат і т. ін. пишуться з великої літери: *Велика французька революція, епоха Відродження, Вітчизняна війна, Коліївщина, Хмельниччина, Семирічна війна, Кривава неділя, Лютнева революція, Львівське збройне повстання 1848 р., Революція 1905 р., Паризька комуна, Льодове побоїще, Полтавська битва, Ренесанс, Перше травня, Міжнародний жіночий день, Новий рік, День учителя, День Незалежності України, Свято Перемоги. /68/*

З великої літери пишуться й назви релігійних свят і постів: *Благовіщення, Великдень, Івана Купала, Петра і Павла, Покрова, Різдво, Теплої Олексі, Успіння; Великий піст, Масниця, Петрівка, Пилипівка, Спасівкатощо.*

Примітка 1. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишуться з малої літери: *греко-перські війни, громадянська війна, хрестові походи, доба феодалізму, античний світ, середні віки, середньовіччя, неоліт, палеоліт, трипільська культура, палеозойська ера.*

Примітка 2. Якщо початковий порядковий числівник у складеній назві написаний цифрою, то наступне слово пишеться з великої літери: *8 Березня, 1 Травня.*

23. З великої літери пишуться назви конгресів, конференцій, договорів, найважливіших документів тощо: *Конгрес захисту культури (у Парижі 1935 р.), Конституція України, Програма ДемПУ, Потсдамська угода, Версальський мир, Акт проголошення незалежності України, Декларація прав людини.*

24. У назвах орденів, відзнак, що складаються з кількох слів, тільки перше слово (крім родових) пишеться з великої літери: *орден Вітчизняної війни, орден Дружби народів, орден Незалежності, орден Почесного легіону, орден Пошани.*

Якщо така назва береться в лапки, то теж із великої літери пишеться тільки перше слово та власне ім'я, що входить до складу цієї назви: *орден «Мати-героїня», медаль «За відвагу», медаль «За визволення Варшави», медаль «За бойові заслуги», медаль «Партизанові Вітчизняної війни».*

25. З великої літери в лапках пишуться назви літаків, автомобілів, тракторів та інших машин, пов'язані з найменуванням моделі, заводу, фірми, що їх виготовляють: *літак «Антей», автомобіль «Таврія», автобус «Турист», комбайн «Нива», трактор «Білорусь».*

Це правило поширюється й на назви виробів, продуктів, що стали фірмовим або сортовим їх означенням: *цукерки «Столичні», цигарки «Українські», вино «Перлина степу», цукерки*

«Пташине молоко». /69/

26. З великої літери пишуться:

а) прикметники, утворені від власних особових назв за допомогою суфіксів **-ів (-ов-а, -ов-е, -ев- е), -їв (-єв-а, -єв-е), -ин (-ин-а, -ин-е), -їн (-їн-а, -їн-е)**, якщо вони означають належність чогось даній особі: *Андрієві книжки, Грінченків словник, Маріїн лист, Тичинине слово, Шевченкові поезії;*

б) прикметники, які входять до складених особових назв людей як прізвища: *Володимир Великий, Данило Галицький, Дюма Старший, Карл Сміливий, Костянтин Багрянородний, Олександр Невський, Ярослав Мудрий;*

в) прикметники, утворені від іменників — власних назв, якщо вони входять до складу назв, які за змістом дорівнюють словосполученням «імені когось», «пам'яті когось»: *Нобелівська премія, Франківська кімната, Шевченківська премія.*

Примітка. З малої літери пишуться присвійні прикметники, утворені від власних особових імен:

а) за допомогою суфіксів **-івськ- (-ївськ-), -инськ (-їнськ-)**: *бальзаківські традиції, франківські сонети, шевченківський стиль;*

б) якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполучень або наукових термінів: *авгієві стайні, ахіллесова п'ята, гордіїв вузол, дамоклів меч, езонівська мова, прокрустове ложе, юдині срібняки; архімедова спіраль, базедова хвороба, бертолетова сіль, віттова хвороба, гайморова порожнина, піфагорова теорема.*

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1.	Мовленнєва комунікація. Культура мови як елемент загальної культури людини <i>1. Законспекуйте: Масенко Лариса Мовно-культурна ситуація в Україні // Дивослово. – 2001. – № 10. – С. 7–10;</i> <i>2. Напишіть твір “Рідна мова у моєму житті”.</i>
2.	“Основи культури і техніки мовлення” як навчальна дисципліна. <i>Кому належить вислів: “Ніщо не обходиться нам так дешево і не цінується так дорого, як увічливість?” Поясніть його значення.</i>
3.	Сучасна українська літературна мова. Мовні норми <i>Скласти таблицю норм сучасної української мови.</i>
4.	Стильова диференціація сучасної української літературної мови. <i>Поясніть вислів грецького філософа Сократа: “Скажи що-небудь, щоб я тебе побачив”.</i> <i>Підготуйте промову: “Уміння слухати та переконувати – основа толерантного спілкування”.</i>

5.	Основні комунікативні ознаки культури мовлення. <i>Складіть невеликі тексти (монолог, діалог) для представлення протилежних інтонацій (інтонаційні антоніми): радісна – сумна; прочитати текст патетично – іронічно; серйозно – з гумором і под.</i>
6.	Мовний етикет як необхідна одиниця культури мовлення. Законспектуйте: <i>Татаревич Г. Етикет і ментальність / Г. Татаревич // Дивослово. – 1998. – № 3. – С. 18-19;</i> <i>Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет /М. Стельмахович // Дивослово. – 1998. – № 3. – С. 20-21.</i>
7.	Техніка мовлення. Складові техніки мовлення. <i>Підготувати переказ тексту (за вибором студента) із дотриманням вимог техніки мовлення.</i>
8.	Засоби логіко-емоційної виразності мовлення Підготуйте діалоги чи полілоги, орієнтовані на різні життєві ситуації. <i>Студенти діляться на пари (2-4 особи), обирають тему діалогу, обмірковують місце, час та умови спілкування (наприклад: розмова у громадському транспорті з невідомою особою; дискусія з колегою на політичну тему та под.).</i>
9.	Екстралінгвістичні засоби комунікації. Напишіть агітаційний виступ “Суржик чи літературне мовлення?”. <i>Студенти утворюють дві протилежні за уподобаннями групи. Одні – відстоюють перевагу літературного мовлення молоді; інші – виборюють право розмовляти так, як їм подобається і не вирізнятися з натовпу.</i>